

կուռքին վրայի հիւթն ալ միևնոյն է։ Երկ-
րորդին վրայ գացողները բոլորովին այլ
աւարտուներ են։ Այդ դիւրին է նկատել
թէ մեղուները փեթակէն ելլելով կը զան
դէպի խորձերը բոլորովին ուղիղ գծով
և աղէկ մը կշտանալէն վերջը նորէն ետ
կը դառնան ուղիղ գծով։

Ասով կ'ապացուցուի ուրեմն թէ մեղու-
ները կրնան չափել շատ սուր անկիւն մը,
սրանկիւնը հաւասարակող եռանկեան, որի
հիմքը հաւասար է 60 մեղրի իսկ կողե-
րէն իւրաքանչիւրը 200 մեղրի։

Կատարելով կարգ մը նմանօրինակ փոր-
ձեր մենք եկած ենք այն եզրակացութեան
թէ մեղուներու մօտ գոյութիւն ունի ու-
ղեցոյց․ զգայարան մը շատ զարգացեալ
վիճակի մէջ։

Ո՛ր կը զանուի այս զգայարանը․ Թե-
րեւ ուղեղային ջիւղերու խոլլանմաններն
են ասոնց բնականաւորը․ յամայն ոչպս
ասոնք ոչ մի․ յարաբերութիւն չունին եղ-
ջիւրներուն հետ․ և իրօք, ինչպէս Fran-
cois Huber առաջին անգամ նկատեց,
եղջիւրներէն զրկուած մեղուները կրկին
կը դառնան իրենց բնականաւորը։ Ճիշտ է
որ անոնք վերջը այլ ևս ոչ մի գործ չեն
կրնար ընել, բացի զգայուն մնալով մի-
միայն լուսոյ ճառագայթներուն և որ վեր-
ջէն փեթակը ձգելով կը հեռանան․ բայց
այնու ամենայնիւ այս կէտը ճիշտ է թէ ա-
նոնք գտան իրենց փեթակը առանց եղ-
ջիւրներու։ Աւարտու մեղուները նման
են շատ կատարելագործուած անբօյլան-
ներու, ուղղութիւնը որ կ'առնուն թռած
ատեն շատ պարզ է և դիւրաստճման։ Իսկ
մըջիւնները կարելի է նմանեցնել մոլո-
րուած հետեակներու որոնք հազար ու մի
արգելքի կը հանդիպին իրենց ընթացքին
վրայ։

Այդ է պատճառը որ ուղեցոյց զգա-
յարանին ներկայութիւնը աւելի դժուար է
ցուցնել մըջիւններու քան մեղուներու մօտ։
Բայց ինչպէս որ շատ փորձեր ցցուցած
են, այս զգայարանը գոյութիւն ունի նաև
մըջիւններու մօտ։

Նյախ, քանզի գործաւոր մըջիւնները

ըսելով միմիայն կ'առաջանան, ուղեցոյց
զգայարանը չի յայտնուիր այնպիսի մեծ
հեռաւորութեան համար, որպիսին մեղու-
ներու համար է։ Մինչդեռ ասոնք փեթակ-
նին կը գտնեն նոյն իսկ 200 մեղր հե-
ռաւորութենէ, մըջիւնները 200 մեղրէն
անդին չեն կրնար այլևս կրկին յետ վե-
րադառնալ։ Մըջիւններու համար նկա-
տուած է որ ճամբան գտնելու համար հո-
տառութիւնն է որ մեծ դեր կը խաղայ։

Պրն. Charles Janet որ շատ ման-
րամասն կերպով նկարագրած է կուրծքին
կողքերուն վրայ հաստատուած զարմանալի
գեղցալից գործարանները, որ մըջիւններու
հօտը արտադրող գործարաններն են, կա-
տարած է հետեւեալ շահեկան փորձը։

Բաժնելով միևնոյն խմրին պատկա-
նող մըջիւնները երկու արհեստական մըրջ-
նանոցներու միջև, որոնց օգնութեամբ նա
շարունակ իւր փորձերը կը կատարէր,
Պրն. Janet նկատեց որ միևնոյն խմրին
պատկանող այս երկու մասերուն մէջ կա-
տարեալ ճամբայ մը կը հաստատուի, որի
ուղղութեամբ տարբեր խմրերի աշխատա-
ւորները փոխադարձաբար իրարու ջով
կ'երթային։

Ճերմակ թղթի վրայ հաստատուած այս
ճամբուն վրայ, նկատելով ուշադրութեամբ
աշխատաւորները, նա նկատեց որ ասոնք
կը շարժէին շարունակ միևնոյն ուղղու-
թեամբ առանց նոյն իսկ ամենափոքրիկ
շեղումի։ Եթէ մըջիւն մը քիչ մը շեղէր,
նա անմիջապէս գծին վրայ կու գար զը-
ծելով փոքրիկ անկիւն մը, ան ատեն իւր
հետքը կը նմանէր ապակւոյ մը միջէն ան-
ցած լուսոյ բեկեալ ճառագայթներու։

Այս ճերմակ թղթին վրայ մըջիւննե-
րուն թողած է հետք այնչափ կանոնաւոր
էր որ Պրն. Janet կրցաւ մատուցող, հե-
տեւում անոնց ընթացքին, գծել զգալիօրէն
ուղիղ գիծ մը, որ մըջիւնները ևս բե-
րող գծին հետ կը կազմէր զուգահեռական
գիծ մը։

Այս գծուած թուղթը վերջէն մըջիւննե-
րու առջև դնելով Պրն. Janet կը գուար-
ճանար տեսնելով ամեն անգամ գծին մօ-

տեղեցող մըջիւններուն զարմանքով գծէն շեղիլը. բայց իսկապէս ասոնց ճամբան շեղելուն պատճառը գիծը չէր, այլ հոտին բացակայութիւնն էր որ զիրենք կը ստիպէր նախորդներուն ընթացքը բռնել:

Այս փորձէն կը հետեցուի որ շատ քիչ հեռաւորութիւնէ միմիայն մըջիւնները կ'ըզգան զիրենք առաջնորդող հոտը: Ինչ պիտի պատահէր եթէ տեղաւորէինք մըջիւն մը ճանապարհէն շատ հեռու և կամ թէ անհետացնէինք ճամբուն հոտը: Ահա այդ միջոցին է որ պիտի գործէր ուղեցոյց զգայարանը: Առաջին վայրկեան մըջիւնը կարծես թէ կորսուած կ'երևի, նա այս ու այն կողմ կը վազէ, ցողուններու վրայ կ'ելնէ ու կ'իջնէ և երկար ժամանակ այսպէս ապուշ վիճակի մէջ կը մնայ: Այս դրութիւնը նկատելով է որ ամերիկացի գուարճախօս մատենագիր Marc Twain գրած է իւր գիրքը ընդդէմ մըջիւններու իմացականութեան: Բայց եթէ սպասենք համբերութեամբ և հետեւինք շարունակ միենոյն մըջիւնին, կը տեսնենք ուշ թէ շուտ թէ ինչպէս նա կը գտնէ մըջնանոցը տանող ճանապարհ մը և կամ թէ ուղղակի մըջնանոցը ուր կը հասնի չափազանց անվստահ կերպով բայց գրեթէ միշտ ընդհանուր ուղղութեամբ:

Ֆրանսացի յայտնի միջատաբան M. Fabre նոյն առթիւ շատ համոզիչ փորձեր կատարած է:

Փորձերու համար ընտրած է ամազոնակ մըջիւնները ճիշտ այն բույսին երբ ասոնք իրարու ետեւ շարուած պատերազմի կ'երթան:

Առաջին արշաւանքին զացող մըջիւններու մեկնելէն վերջը M. Fabre ուժեղ կերպով կ'աւելնանոց անցած ճանապարհը քանի մը տեղէն: Ի դարձին իւրաքանչիւր ճամբու կտրուածքի առջեւ մըջիւնները նախ կը շփոթին. ասոնք կը կենան, կը ցրուին աջ ու ձախ, բայց վերջը կ'անցնին ճամբուն այդ անհոտ մասը ու վերջապէս քանի մը նման անցումներէ յետոյ, ասոնք բնակարան կը հասնին:

Երկրորդ արշաւախմբին մըջնանոցէն

հեռնալէն անմիջապէս վերջը M. Fabre առնելով իւր ցնցուղը կը հեղեղէ մըջիւններուն հետեւած ճամբան: Վերադարձին, նորէն առաջուան նման ասոնք կը տատանին ու յանկարծակիի կու գան. բայց քիչ մը վերջը քաջարար ջրին երեսին լողացող ցողուններուն վրայ կը նետուին և ճշուելով ջրին հոսանքէն անոնք կ'աշխատին որչափ կարելի է իրարու մօտենալ չցրուելու համար. հասնելով միւս ափը անոնք վերադառնին իրենց մըջնանոցը կը գտնեն: Ահա ամազոնակներու մի երրորդ ուղշաւանք. այս անգամ M. Fabre ճամբան կը ծածկէ անանուխի տերեւներով. մըջիւններու ճամբան ծածկած է ուրեմն տերեւներով. իսկ անոր հոտը փախուած է անանուխի հոտով որ շատ անախորժ է իրենց համար: Այս երրորդ պարագային մէջ նոյնպէս մըջիւնները կը գտնեն ի մըջոյ իրենց բոյնը. յաղթողը ուրեմն միշտ եղած է ուղեցոյց զգայարանը:

Ժամանակ է այժմ կանգ առնելու. եթէ ցանկանայինք մանրամասնաբար նկարագրել մըջիւններու կամ մեղուններու բարքերը, կարելի էր անվերջ կերպով շարուանակել գրելով անգլին հատորներ առանց անդադադանալու:

Ինչ որ ընդհանուր կերպով կրնայինք եզրակացնել բոլոր մեր ըսածներէն այս է որ մըջիւններու և մեղուններու մօտ ըզգայարանները շատ նման են իրարու և թէ մերիններէն շատ տարբեր: Տեսողութեան զգայարանը բոլորովին այլ կերպով է կազմուած քան ինչ որ մեզ մօտ. մըջիւններն ու մեղունները գոյները բոլորովին այլ կերպով կ'ըմբռնեն քան ինչ որ մարդիկ. անոնք բոլորովին անզգայ կրնան ըլլալ որոշ լոյսերու որ մեր աչաց վրայ կ'ազդեն և ընդհակառակը, զգայուն՝ մեզ համար մութ կոչուած ճառագայթներու, որպիսիք են անդր – մանրիշակագոյնները:

Չգայարանը որ քիչ թէ շատ կարելի էր համեմատել մեր հոտառութեան կը տարբերին նոյնպէս մերինէն: Մեղուններն ու մըջիւնները կը զգան որոշ մարմիններու հոտը որոնք մեզ համար անհոտ կը սեպուին՝

կը խորշին որոշ բուրմունքներէ որոնք մեզ համար չափազանց հաճելի են և կամ թէ ճշդհակառակը:

Դօշափելիքը որ եղջիրներու որոշ մասերում միմիայն կը գտնուի կը ծառայէ անոնց իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ մտնելու, բայց թէ ինչպէս, այդ չգիտենք:

Լսողութեան զգայարանները անծանօթ են, և եթէ մեղունները և մըջիւնները որոշ ձայներ կը լսեն, առոր պատճառը, մեզ համար անզգալի թրթռումներն են, որ կ'ազդեն անոնց վրայ:

Վերջապէս, ինչ որ ամենազլխաւորն է, որոշ զգայարաններ մըջիւններու և մեղուններու մօտ չեն համապատասխաներ մեր ունեցածներէն և ոչ մէկուն: Այսպէս են օրինակ, գրեթէ հեռագրի նման արագ հաղորդակցութեան յատկութիւնը, որով լուր մը կը յայտնուի հազարաւոր մեղուններու կամ մըջիւններու երկվայրկեանի մը մէջ. կամ թէ խորհրդաւոր ուղեցոյց զգայարա-

նը, որի որպիսութիւնը տակաւին մեզ համար շատ պարզէ:

Ուրեմն մըջիւններու և մեղուններու՝ բընագրին և գիտակցութեան, կամ մի խօսքով անոնց հոգեբանութեան վրայ ըրած բոլոր ուսումնասիրութեանց մէջ, չպէտք է մոռնալ որ միջատներու կողմէ զգացած տպաւորութիւններ բոլորովին այլ են քան ինչ որ մեզ համար, թէ անոնց և մեր զգացողութիւններ երբէք միեւնոյն չեն:

Փանի մը իրողութիւնները որ մենք քըննեցինք կու գան եւս առաւել ճշդելու այն՝ ինչ որ կ'ըսէինք յօդուածի առաջին մասին մէջ. առանց կարտեսական ըլլալու, առանց նկատելու կենդանիները, զգուշաւ նանք ուրեմն զանոնք բոլորովին մեզ նմանցնելէն, և չընդունինք զանոնք որպէս մարդիկ:

ԱՊՐԱՆԻՆՆԵՐԻ

ԲՈՒՆԻՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՆԵՐԻ

Վ. Ե. Բ.

ՀԵՐՈ ԵՒ ԼԵԱՆԴԵՐ

◀◀◀
(ԵՒԼԵՐ)

Կը տեսնէ՞ք սա հնադարեան
Բերդը բերդին դէմ յանդիման
Ոսկեզօծեալ արեւն.
Հոն ալիքներն Հելլենստիսի
Ժայռի դռնէն Դարդանի
Որոտաւով կը հոսին:
Կը լսնք սա կոհակին ձայնն
Որ կը բախի ժայռերուն,
Ան Եւրոպէն քեցեց Ասիան,
Սակայն չազդեր վախ սիրոյն:

Սիրտն Հերոյին ու Լեանդրին
Խոցեց նետովը վշտագին
Սիրոյ Աստուածըն նորատի.
Հերոն աղուոր է գերդ Հերէ
Լեանդր մարգերը կը չափէ

Ժիր է խնդիր որսերի:
Բայց իրենց հարց թշնամութիւնն
Սիրահարներն կը բաժնէ.
Եւ քաղցրահամ սիրոյ պտուղն
Վըհին բերանն կախուած է:

Հոն ամրոցին մէջ Սեստոսի
Ուր ալիքներն Հելլենստիսի
Փըրփըրելով կը բախին,
Մանկամարդը մինակ նստեր
Ապիտոսի կողմ կը նայէր
Տիրած – ուր էր անձկալին:
Ախ, սա եզերքը հեռակայ
Տանող կամուրջ մը չկայ,
Եւ ոչ նաակ կ'երթայ կու գայ.
Բայց սէրն ճամբայ կըզտնայ:

Սէր՝ ծուռ ու մուռ ճամբաներէ
Անգալթ, անքոյթ կ'առաջնորդէ,
Խեղք կու տայ և տիմարին:
Ան կը լծէ վայրի գազանն: